

TÉREY JÁNOS

## 47, MINT VÁNYA

*Egy színházi év a Kárpát-medencében*

*túl sokat gondoltam a színházművészetre  
miközben játszottam  
Ha játszunk*

*nem szabad a színházművészetre gondolnunk*

Thomas Bernhard: Egyszerűen komplikált (Erdélyi Z. János fordítása)

*...az Úr, a Teremtő azt mondja, hogy valami nem stimmel, valami baj van  
ezzel az egész teremtéssel, mire Lucifer azt mondja: nincs ezzel baj,  
csak kedélytelen, só kell bele, el kell tudni adni azt is, ami szörnyű.  
Keserű-vidám vallomás a XX. századról (Interjú Verebes Istvánnal)*

Az Örkény Színházból meg a Radnótiból tíz éve, tíz esetben kilencszer úgy megyek haza, hogy színházban jártam. Előadást láttam. Felgördült a függöny. Legördült a függöny. És ez nem biztos, hogy jó. Sőt biztos, hogy nem jó. Nekem arra volna szükségem, de még mennyire szükségem volna, hogy itt velem történjen valami. Kavarjanak föl, forgassanak föl, ízeimre szedjenek szét, rázzanak meg jól, és rakjanak össze újra. Hát nem történik. És akkor az Örkényről meg a Radnótiról szólva kifejezetten a magyar színjátszás krémjéről beszéltem.

Egy művészeti titkár mindjárt a kezdet kezdetén szólt egy vidéki színházból, hogy kérem, ezt azt előadásunkat *ne* nézzék. Szégyellik, kezét csókolom? Akkor miért öltök bele annyi energiát, és nem utolsósorban pénzt? Jól van, asszonyom, akkor nem nézzük, közölte vele egyik előválogatónk, Bázsányi Sándor. Néztünk helyette mást. Amit hivatalosan regisztráltak, azt muszáj is volt néznünk. Előfordult, hogy vadásztam egy előadásra, és várólistára iratkoztam, türelemmel keresve a helyemet. Előfordult az is, hogy menekültem egy előadás elől, de a munkám természete miatt hiába, és az elkerülhetetlen találkozás tökéletesen igazolta aggodalmaimat.

Először minden érdekel, de ez csupán a fölvezető kör. Az első igazi lépcső az, amikor dühös vagy: miért kell itt lenned, és ezt a szemetet nézned. Szemlesütve ülsz az ilyenkor mindig szűk zsöllyében, összekulcsolod a két kezed az öledben, és szinte szégyelled magad azért, hogy hagyta magad becsalogatni; meg azért, hogy egyáltalán színházzal foglalkozol. A második, amikor elalszol a nézőtérén, pedig azelőtt sohasem, mint ahogy repülőgépen sem. A harmadik, amikor immunis leszel minden színházi örömről. Aztán szünet. Aztán megint kinyílsz, és olyan összefüggéseken gondolkodsz, hogy a pesti Melinda is jó-

val idősebb Bánknál, meg a szolnoki Lady is Macbethnél, mégsem reflektál egyik esetben sem a főhős anya-komplexusára a rendező. A negyedik lépcső tehát a felszabadulásé. Megúsztatd. Most már magadtól is mehetsz megint színházba, nem kell, hogy küldjenek.

Nem érek rá, szolgálatban vagyok. Hol? Hát a színházban. Vasárnap délután háromkor, Kecskeméten? De jó neked. Miért volna jó? Jó, ha azért fizetik az embert, hogy szórakozzon. Szórakozzék? Nem ilyen egyszerű. Ez főállás. Egy éven át elvon a családodtól, kikapcsol minden másból. Elvileg nyilván szórakozol, nem neked kell átgálnod a színpadon, hanem nekik, viszont semmi mást nem fogsz tudni csinálni mellette. Ilyen mennyiségben ez monoton daráló, és szerencse is kell, hogy a csodára pihent érzékszervekkel találj rá, hullafáradtan is észrevedd az özönben.

Nem szenvedünk-e heveny színházmérgezést, miközben mindebben gyönyörködünk vagy miközben mindezt elviseljük?

Miközben végigsüvölt a véget érni nem akaró miskolci főutcán a sarkvidéki szél.

Miközben betévedünk válogatótársammal, Regős Jánossal egy kassai moziba, ahol éppen a Down-kórosok Mikulás-ünnepségét próbálják.

Átvonul az a négy méltóságteljesen lassú szarvas az egerszegi úton éjfélkor. Meg egy róka. Meg még négy őz.

De ez már a vége felé történt, és ebbe sem haltunk bele.

### Elemi vs. polgári? – Ibsen, Brecht stb. – Biztonsági játék

Miután eleget viaskodott bennem a rend embere és a szenvedélyé, azt tettem meg mércémnek: mikor sikerül végre elfelejtenem a színházban, hogy színházban vagyok? Nem az a kérdés, érezhetem-e megint ugyanazt a fölvilleányozó színházi örömet, amit tizenhuszonevésen éreztem a Katonában Ascher *Három nővérén* meg Ács János *Luluján*, hanem hogy mikor adom meg magam. Mikor érzem magamat *bevonva*. Először Hegymegi Máté *Peer Gyntjén* sikerült, igaz, zömmel nem is tartózkodtunk az öt óra alatt színházteremben. Utána Kolozsváron esett le az állam. *Rosmersholm*. Elemi színház. Megint egy Ibsen, ez az ő évada, de ez már az érett, befutott bácsi, az elcseszett párkapcsolatok és a polgári világrend legelső alkonyának specialistája. Tátva maradt a szám. És a lélegzetem is elállt. És a könnyem is eleredt. Hallatlan erőt adó gyöngeségek. Szóval az addigi kilencvenből egyetlen előadás volt képes így hatni az érzékeimre, és olyan reakciót kiváltani belőlem, amelyet a katarzis testi kísérőjelenségeként ismerünk. Akár csak a remegést a gyomorban. Az, ugye, nem olyan jó arány?

Ibsen évada. És Brechté. De Brechtől, fájdalom, majdnem mindig mindenki ugyanazokat játssza. *Koldusopera* (bár idén ezt az egyet pont nem), *Szecsuáni* (3), *Kaukázusi* (3), *Kurázi mama* (1). Kivétel Zsótér, aki elég szenvedélyesen és szisztematikusan végigzongorázza ezt az életművet. Idén márciusig ő sem újított a műveleti repertoáron, majd fog *A gömbfejűek és a csúcsfejűekkel*, de rajtunk az már nem fog segíteni. Ha már mindenki ugyanazt játssza, mármint a gyermekelhelyezés történetét a hatalmi válság közepette, érdemes szembesíteni a színházcsinálókat azzal a zsúfolt helyzettel, amely az ő biztonsági játékuknak köszönhetően előállt. És ha már mindenhol szinte ugyanaz a menü, és három *Kaukázusiból* tényleg három lett jó, hozzuk el Pécsre mind a hármat, nesztek. De ti tényleg ennyire nem szoktatok egyeztetni egymás között? Vagy épp ellenkezőleg, puskának használjátok egymás műsortervét? Van, aki bevallottan igen. Egyetlenegyszer hallottam csak olyat az egy év leforgása alatt, hogy ha X rendez egy *Oidipuszt* idén, akkor én nem rendezek, várok vele, annyira tisztellem őt.

Jönnek végtelenítve a shakespeare-i falanxok. Sokáig gondoltuk úgy, hogy idén őt senkinek sem sikerül igazán megszólaltatnia. Bemutatói sorából szívesen emelnék ki valami

átütőt, de hát február közepéig nincs. Sok majdnem jó van, például az Örkény IV. *Henrikje*. Csatateret kamaraszínházban megjeleníteni nem mindenkinek sikerül, sűrűn csörgetett láncokkal itt mégis; az egész mégsem jelentős. Jó a szegedi, kórházi *János király* (a Dürrenmatt-féle, pengeéles átiratot játsszák). A lepusztult lépcsőkön zajló előadásnak nem sikerül túlpördülnie a formai ötleten, de politikai kontextusa mit sem fakult. Mindenki mindenkit megeszik reggelire. A szatmárnémeti *Tévedések vígjátéka*, Bocsárdi feketére festett komédiája, ez a hideg marionett érintetlenül hagyott, igaz, a darab is. Nem hiszem el, hogy két homlokegyenest eltérő karakterű főszereplője összetéveszthető, hiába kopasz mindkettő, mint itt, az úgy kevés. A marosvásárhelyi, vizes *Macbeth* percekre a kortárs román színjátszás teremtő lendületét idézte, habár se nem elég bátran, se nem frissen, se nem önállóan. Egyik (ígéretes) főszereplője sem ért még meg a szerepéhez, viszont Gasparik Attila milyen jó Duncan király (ami Kautzky Armandról már nem mondható el Szolnokon, és akkor egyebekről tapintatból nem szóltam). Ifj. Vidnyánszky Attila ötlettornádójából nem látszik ki az *Ahogy tetszik* az Ódryn, Miskolcon Rusznyák Gábor ugyancsak teletömött változatában legalább a darabot eljátsszák. Halványul emlékezetemben a radnóti *Téli rege*, de megmarad egy delikát kacatpop *Szent Iván-éji álom* Celldömölkéről. És az utolsó előtti pillanatban jött Šerban doboznyi térben is nagyszabású, a föltekert hangerőt leszámítva józan arányérzékkel kivitelezett *III. Richárdja*, ugyancsak a Radnótiiban, Alföldivel, László Zsolttal, Kelemen Józseffel, sorolhatnám.

Hadd jegyezzem meg, Šerbané virtuóz színház ugyan, székhez is szögezett, mégis elmaradt az emlegetett remegés a gyomorban. Olyat csak Újvidéken éreztem megint, Danilo Kiš regényének (*Borisz Davidovics síremléke*) erőteljes és ihletett zűni változatát szemlélve. Zenés ez is, mintha húsz éve kötelező lenne mindent alázenélni, de itt jól teszik, fájdalomosan szépen. (Egyébként is úgy tapasztaltuk, hogy a könnycsatornákat sokan szeretnék működéskébe hozni a lehető legolcsóbb eszközökkel. Másrészről tapasztaltuk azt is, hogy néha, amikor a színházcsinálók végképp nem jut eszükbe semmi, akkor kéznél van a jó öreg Goldoni, és visít a délután hármás előadás hétéves közönsége.)

Csehov három *Ványa* bácsival (Szeged, Kecskemét, RS9), két *Három nővérrel* (Maladype és Debrecen) s egy szombathelyi *Ivanovval* képviselteti magát – nem rajta múlik, hogy nem igazán emlékezetesen, kivéve Debrecenben, Ilja Bocsarnikovsz nem túl radikális, de annál értőbb tolmácsolásában. Szász János kecskeméti *Ványájában* például nem találják helyüket a nyolcvanas évek magyar slágerei, lehullanak Ványáékról, „mint ruha / másról a boldog szerelemben”, pedig ez volna a szervező ötlet. Bodolay olvasatában, Szegeden annyi volna a táncmuzsikálás meg a countryzene apropója, hogy „jelenetek a vidéki életből”. S a tér? Skandináv minimál. Hogyan jön össze mindez, ne tőlem kérdezzék. Nagy úr a formakényszer. Hasít Dosztojevskij is a három *A félkegyelművel* (az egyik, Ascheré, simán *Miskin* névre hallgat), sláger a *Bűn és bűnhődés*, mint mindig. Nem engedik feledni, hogy Dosztojevskij ezeket regénynek írta, és csak *A félkegyelmű* cselekménye igazán színszerű (ja, meg *A játékos!*); a többiből óhatatlanul fontos, jellegadó elemek vesznek el a deszkákra alkalmazva. Ha gimnáziumi segédanyagnak játsszák, akkor értem a választást, de akkor is mély meggyőződés, hogy nagyon nagy luxus előhalászni ezeket a rengeteg alkotói látomással terhelt történeteket, ha nem gondolunk róluk semmi különöset. Nehéz győzni velük a színpadon, ifj. Vidnyánszky invenciózus nemzedéki olvasatának majdnem sikerül azért.

Dankó István igenis gondol valamit Gogolról a Sufniban. Nos, olyan döbbenetesen lényeglátó, tömör és velős, friss szemléletű és formanyelvű adaptációt ritkán látni, mint ez a *Holt lelkek*. Nagyon nem házi feladat.

Akad García Lorca, egy remekül induló, ám végül romalagziba fulladó *Vérnász* Kocsis Páltól Kecskeméten (1) és *Bernarda Alba háza* (2 + 1 balett). Martin McDonaghtól mindig minden megy, idén például a *Leenane szépe* (1 találat), a *Hóhérok* (2) és létezik továbbfutó A

*párnaember* (1); állandó benyomásom, hogy a szerző alapvetően érti és szereti hőseit, a magyar rendezői pedig inkább nem; azért gondolom ezt, mivel rendre kigúnyolják őket, mint például Gothár, *A kriptában* még nem, a *Hóhérokban* már bántóan igen. Engem meg úgy hagy hidegen az egész fekete humorba ojtott kocsmá-szoció, ahogy van. (Régen furdalja az oldalam, ha az ír helyneveket becserélnék Nyírábrányra és Baktalórántházára, ki nézné idehaza... nagyszínpadon? Látva fapados változatát, Egressy *Portugálját* Csíkszeredában, megvilágosodtam.) Jon Fosse három színművét játsszák három helyen, változékony hatásokkal. Megint van *A mi osztályunk*, ezúttal Tatabányán és kitűnő kiállításban; ami engem illet, szeretném szem előtt tartani, hogy a darabválasztás márpedig döntés, és én Tadeusz Słobodzianek művének lapos didaxisa, szájbarágós, humanista hatásadászata mellé sosem tenném a voksom. Ez a darab is megerősített abban a mély meggyőződésemben, hogy a holokauszt megtörténtének, egykori széleskörű társadalmi támogatottságának borzalmas rejtélye világosabban érthető és átélhető a művészet közbejötté nélkül. (Hogy egy példát hozzak: ebben a mára már világhírű darabban a zsidó-kommunista agitprop mozisból lett ávós verőember egyetlen fia valóban ugyanazon a napon hal meg bombamerényletben, mint a zsidókat lincselő, magát az új rendbe mégis sikerrel átmentő katolikus honpolgár egyszem gyermeke vízibalesetben... Tényleg? „És nézte ezt az Ég, és nem segített?” És ezt nekem mint nézőnek el kellene hinnem? Jaj, hagyjanak már békén.)

Van Molnár Ferenc minden mennyiségben, akad *Liliom*, *Az üvegcipő* és *Játék a kastélyban* (2); a *Delila*, a *Hattyú* és a *Marsall* későbbre maradt. Ám a magyar klasszikusok közül egyértelműen Szép Ernő *Völgegye* az évad leggyakrabban játszott darabja (3), megrendezte Szikszai Rémusz Kecskeméten, Novák Eszter Szentendrén (majd a Belvárosiban is) és Mohácsi János Szombathelyen. Számomra nem egyértelmű, miért. Hiszen egyetlen csöppet is rokonszenves szereplője sincs, „nincs kívül menjek”, sem a pitiáner, házasságszédelő fogorvossal, sem a hisztis, számító széplánnyal; hogy a szárnalmas pojáca apukáról, Csuszik Zsigárról ne is szóljak. Értem én, hogy a húszas évek rossz közérzetét és ronda erkölceit veszi célba, de társadalmi színműnek kevés, Szép remekléseihez képest sóltan, vígjáték létére humora sem sok, és fogyatékoságaiért nem kárpótolnak sem a nyelvi szépségek, sem a kosztümös kiállítás. (Vámos László 1982-ben forgatott belőle filmet, Esztergályos Cecíliaival és Agárdy Gáborral a főszerepben.)

Kortárs magyar szerzők közül Háy Jánost játsszák leggyakrabban, négy bemutatójáról tudok csak ebben az évadban, és láthatáron legalább három-négy további. Bevált recept, az előadások mégsem jók. Tasnádi István kettővel képviselteti magát, premierrel is, a *Kartonpapával* Fehérváron (volt rá jegyünk, ám Egyed Attila eltörte a lábát, mielőtt nézhetünk volna). Spiró diplomás ingatlancsalókról írt új kamaradarabot. Elborzasztó látélet, amelyik nem annyira műalkotásként vagy a remek színészi játék által hat (Rezes, Fullajtár, Bányai Kelemen Barna!), mint inkább a benne foglalt, förtelmes valóságanyag letaglózó súlyával. Pécsen a rokonszenves Vinnai sajnálatos esetébe, *A diszpeps*®-be futottunk.

### Vidék? – Kommersz? – Színházi szűz!

„A fővárosban is megállná a helyét”: illet már nagyon régóta nem lehet mondani. Bár a főváros tisztességesen üzemel, de szívdobogató izgalmakért megint vidékre vagy pláne határon túlra kell menni. Egyre jobb dolgok történnek Miskolcon és Kecskeméten. Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen. Nyíregyházán és Szatmárnémetiben. Tatabányán! Szombathelyen, Székesfehérváron és Sepsiszentgyörgyön is – de azt évek óta tudtam. Kaposvár viszont tanácstalan, Pécs Nemzetije szintelen és Debrecen kissé (?) régmódi. Erősen feljövőben Szeged – de ott meg az igazgatóváltás homálya...

Kerestük a minőségi kommerszet is, mert szükség volna rá, azonban bulvárt találtunk

helyette. Minden fut, ami a Broadwayn, a Westenden, a Ku-Dammon egyszer már aratott, lehetőleg azonnal, hevenyészett fordításban, sztárookra osztva a főszerepet, és dől a nép.

Tavasztól tavaszig úgy indultam el mondjuk a Játékszínbe, az Újszínházba vagy a József Attila Színházba, Szolnokra és Egerbe, mintha nem tudnék semmit a társulatról és a házban honos művészi elképzelésekről. Próbáltam elvonatkoztatni, felejteni előítéleteimet, törölni az itteni színészekkel kapcsolatos emlékeimet. Mintha külföldről csöppentem volna ide. Úgy indultam el, mint egy színházi szűz. Úgysem fog menni, mondta mindenki. De azért néha ment. Láttam például, hogyan reagál a kor kihívásaira az „angyalföldi népszínház”, új fordítással, színészválasztással, színes molinókkal a megújulás jegyében, egyelőre szerény eredményekkel. (A *layout* és a PR külön fejezet lenne a Radnóti és a Katona teljes megújulásától az egri Gárdonyi Géza vagy a szolnoki Szigligeti Színház grafikusának egészen másféle arculati elképzeléséig, de erre most nincs terünk.)

Számomra ez alatt az egy év alatt, amikor mindent látnom kellett az égvilágon, sokkal érdekesebb volt, hogyan sikerül optimálisra valami az adott (jó) körülmények között a végeken, mondjuk Révkomáromban, mint az, hogy miképpen születik valami feledhető, közepes fajsúlyú semmiség a (fantasztikus alkotócsapatot magáénak tudó) Katonában. Vidéken és határon túl elhatározás nélkül is könnyen érvényesült a szűz szem, mert néhány esetben valóban nem tudtam semmit az adott színházról a pusztá létének tényén kívül, például ugyancsak a révkomáromi Jókaiiban; és jó volt ismerkedni, még ha kurtán is.

Elég gyakran éreztem úgy, hogy nem a magam életét élem, olyan színházakba járva folyamatosan, amelyekbe egyébként be sem tenném a lábam. Ezt vállaltam negyvenhét évesen, Ványa bácsi életkorában, és nem tagadom, néha az ő érzéseivel is *a lelkemben* (sic!): „És most, amikor megöregedtem, ki akarnak rúgni innen” (Makai Imre fordítása). Nem, nem, én dolgozom! Mégis inkább Asztrov doktor az én emberem.

Értek meglepetések, ha nem is mindig a színház által. Elvégre miért pont Koltay Gábor keze ne süllhetne el Zilahy Lajost rendezve a budoárjellegű, vörös lámpaernyős, liliommitás, csillámló tapétájú Turay Ida Színházban, Détár Enikóval Bajor Gizi egykori híres szerepében? Vagy miért ne történhetne valami Karinthyéknál? A családi hangulatról szóló beszámolókat, persze, mindig gyanakvással fogadtam, azt hiszem, én László Zsolttal tartok, aki szerint: „halálom, amikor meghallom, hogy *családiás színház*. Akasztófát rajzolok magamban akkor... Nem pihenni, nem kikapcsolódnai járok a próbákra, előadásokra.” Hogy kinek mi a véleménye a repertoárról, más kérdés. Azt sem lehet elvitatni, hogy Karinthy Márton egy sivár kültelki moziból teremtett valódi játszóhelyet, és úgy szerződött jó (és nem okvetlenül parkoló pályán lévő) színészeket, mintha a belvárosban tenné ugyanezt.

Ezzel szemben Alföldi Róbert sufnituning nyomorpornója Budaörsön, Tolsztoj (mél-tán) periferikus műve alapján, amelynek már a címe is súlyos: *A sötétség hatalma*, ajjaj. Benne mégis olyan sziporkázóan szép alakításokkal, mint a Balsai Mónikáé vagy a Spolarich Andreáé. (Miért tűnik abban a szoc. művházazs környezetben minden, de minden egyetemista vizsgaelőadásnak?) Ugyancsak Alfölditől a szombathelyi *Volpone* viszont jó, mert ezúttal támogatja őt egy életképes darab; kevésbé sikerült a Centrál színházbeli *Kísértetek*, Ibsen legsötétebbike. Gyanús színmű, kicsit túlmozgásosnak és elfuseráltnak tűnik, de azért darab ez is. Hiába ordítanak benne, ez csak szalonborzongás Andryj Zsoldak elementáris *Rosmersholm*jához képest. Alföldinek mégis van egy vízjel gyanánt ható, kiforrott rendezői nyelve. Ezzel szemben például Szikszai Rémusz, ahogyan én látom, mindig az adott színházra szabja elképzeléseit.

(Azon érdemes morfondírozni, kell-e – mert szabadnak biztosan szabad – egy adott évadban egyetlen rendezőnek öt-hat előadást rendeznie, bírhatja-e szuflával és főleg szellemmel? Kettőnél többet rendeznie? Ki mondja meg? Törvény nem tiltja.)

## Mennyiség – Életmódszerűen – Kritikus miért nem? – „Tiszta háttér”?

Micsoda vád, hogy mi nem járhatunk hivatásszerűen, mintegy életmódszerűen színházba, mint egy színikritikus? Mert hallottunk ilyet. Ugyan miért ne tudnánk 160 vagy több előadásra eljutni egy év leforgása alatt? Technikailag semmi akadály, üzemanyag, önfegyelmek és néhány megbízható, hidegfejű ember a volánnál. Esetünkben a napi két előadás megtekintése sem volt ritka. Nézni mégiscsak könnyebb, mint játszani. Volt olyan őszi hét, amikor összesen kilenc órát töltöttem otthon, és azt is főleg alvással. Egyébként tény, hogy a számunkra kötelezően előírt 160 előadás fizikailag valóban teljesíthető, ha nagyon megterhelő is. Lelkiekben éppen ezért mégsem megélhető, befogadható. Ágyúgolyófutam. Nem jó csak úgy beesni az épületbe 18.55-kor, pláne 19.06-kor, ezért igyekeztünk akklimatizálódni, délután megérkezni – nem mindig sikerült. De gyakran igen, így ismertem meg félig Szatmárnémeti városát, és teljes egészében a kassai art decót.

Itt most szót ejtenék arról, hogy ez nem befogadható mennyiség. Túlélhető, de át-nem. A napi kettő sem. Arra gondoltam úgy november közepe felé, vajon még hány vizes színpadot, füst- és szélgépet, tolókocsit, esernyőt, hamis homlokráncolást, alibi-rágyújtást, papírrepülőgép-hajtogatást A4-es lapból, imitált beszédhibát, béna bejövetelet, kulisszába csapódó csészét fogok látni-hallani, még hány fölösleges kórus-bevonulást kínál az a maradék száz előadás? Még hány jegyigénylés, szállásfoglalás, telefonálgatás, tankolás és gázolajvétel, hány újabb méteres kátyú és amortizációs kopás észrevételezése, hány hófúttá *casă de cultură*, ruhatári őrjegy, nem kívánt büfézés, még hány ronggyá lapozott *Fidelio* és *Papageno* és műsorfüzet és színlap a zsebemben? Még hány várakoztatós határátlépésnél fogom emlegetni Trianont?

És mikortól kezd majd fájdalmasan hiányozni a zsöllye meg a road movie?

Őszintén szólva ennél is egészségtelenebb életmódot keveset tudnék ajánlani, s ezt a jövőbeli POSZT-szervezők szíves figyelmébe ajánlom. Például fogadjanak a válogatók mellé sofórt. A jelenlegi négyes felállás (2 főválogató + 2 előválogató) védhető ugyan, de szükségképpen hierarchikus. Egy biztos, és ez rögtön nyilvánvalóvá vált: a négyünk rendelkezésére álló benzinkeretből valóban képtelenség megoldani a fejenként 160 (illetve az előválogatói 80) eljutást, ezt is kérem megfontolni.

Nem biztos, hogy mindent mindenkinek látnia kell, sőt. Abszurd, miért kéne nézmem azt is, ami legalább egyetlen szigorú szűrőn nem megy át, amit az előválogatóm kiselejtez, vagy amit Regős János válogatótársam határozottan nem javasol? „Valóban van egy-két előadás, amit már fizikai lehetetlenség megnéznünk, vagy mert gyorsan levették, nem játsszák, vagy mert maga a színház állt át egy másik előadására.”

Én egyébként NAGYON szerettem volna, ha négyünk között legalább egy NŐ akad, és mennyire örültem volna egy SZÍNIKRIKITUSNAK is! De olyat, akinek van AUTÓJA (nekem például jogosítványom sincs), jól is VEZET, nem kisgyerekes szülő (mint én vagyok), és megbízom a véleményében, ha nem is egy az ízlésünk, és – nem mindegy – nemcsak érdekelnék, de hűségesen el is viseljük egymást egy autóban, azonos légtérben, HOSSZÚ TÁVON is: nos, ilyen nőt a jelenlegi életemben nem találtam.

S hogy az elfogulatlanág ezek szerint nem feltétel, ha egy volt színházigazgató-szerző-színész meg egy író válogat, gyanakodtak másfelől. Merthogy mi annyi színésszel, annyi rendezővel dolgoztunk már együtt, hogy biztosan nem lehetünk érintetlenek... Khmmm. Egyrészt kicsoda az? Másrészt meg, lássuk csak: hat éve nem volt saját bemutatóm (erre a csöndre következett idén a szegedi *Kazamaták*), a futó fordításaim semmiféle tartós, saját elkötelezettséget nem eredményeztek semelyik hazai teátrumban, nem tartoztam soha semmilyen „alkotócsapathoz”, világeletemben mindig randomszerűen bukkantam föl a Kárpát-medence tetszőleges pontjain, ahová dolgozni hívtak, leginkább fordítani. Egyet leszögezhetünk: én biztosan nem vagyok programosan elfogult, sem elkötelezett

politikailag, s például nem hívom ab ovo „beregszászi Döbröginek” a Nemzeti igazgatóját, nem ítélek látatlanban a rendezéseiről, és nem gondolom Pintér Bélát látatlanban is „szenzációsnak”. És semmi sem trash színház számomra a távolból. És tudom, a valódi trashnek is megvan a maga tanulsága, haszna, bája. (Nem, nem a *Ricse, ricse, Beatrice* volt a legrosszabb, sőt azt ajánlottuk is offba.)

Az igaz, hogy mindenkit ismerünk, pláne most már; az is igaz, hogy győzködött már (jó) színész a saját nagyszerűségéről egy török büfében állva, és jött előadás után SMS a türelmetlen színésznőtől: „Sajnálom, hogy nem tetszett, de azért kösz, hogy jöttél.” (Most akkor magyarázzam el, hogy ha néma maradok, az nem a lesújtó kritikám, hanem idén nekünk tilos véleményt mondani, és kész?) Nem smúzolunk. Fura volt ez a szinte-revizorság, ez az akkreditációs bizottsági lét. Valaki valamit mindig remél tőled. Akkor számíthatunk rá márciusban, hogy... „A díszletet lebontani nem kell félnetek jó lesz” (Bazsányi). Ezek szerint jelent még valakinek valamit a POSZT? Mérce? Presztízs, bármi? Számít, mert utólag is fölhívtak páran, hogy bocs, de ők miért nem?

Na és hogy a díjazás – politikával vastagon összekoszolva? Múlt nyáron az MMA újabb sötét sakkhúzása komolyan elgondolkodtatott. Konkrétan az, hogy mi végső soron az ő pénzdíjukhoz juttatjuk a számunkra fontos színházcsinálókat. Akik ezáltal korrumpálódnak? Ördögi kör, nem? Nem. A döntés az övék. Ha már eljöttek, mert igenis láttatni szeretnék magukat, hát ne vegyék át a díjat, vagy ajánlják föl karitatív célra, mutassanak függét, látsszon az is, hogy beintenek. De legyen POSZT, és a szakma igenis mutasson tükröt önmagának Pécsen. „Nekünk válogatóként az a dolgunk, hogy kiválasszuk a szerintünk legjobb 14 előadást. Ezt a színházi szakma várja el tőlünk. Az, hogy az MMA kit miért díjaz, és hogy elfogadják-e az érintettek, ez nem a mi ügyünk. Lehet, hogy jövőre már nem is lesz MMA, a Fekete-korszaknak idén vége lesz, nem lehet újraválasztani vagy nem lesznek ilyen díjak” (írta nekem az optimista Regős 2017. június 19-én).

Érdekes volt megfigyelni, hogy a Magyarország jelenlegi kormányával szemben megfogalmazott, rendkívül komoly politikai kifogások hol, milyen művészi formát öltenek; ki hogyan vonultat föl migránsokat a színpadon és hogyan helyezi el a szövegkönyvben Soros György nevét (egy átlagos hétvégén háromszor-négyszer láttam-hallottam ilyet). Az sem véletlen, hogy az Újszínház éppen idén mutatta be Herczeg Ferenctől a *Bizáncot*, amely az iszlám előzőlénél végződik (emlékszem, tizenvalahány éve Hamvai Kornél hiába ajánlgatta ezt a darabot Jordán Tamásnak). Valami tehát kibontakozóban van. Ha párhuzamot keresünk, a kínai paletta sokszínűsége egyelőre inkább emlékeztet a weimari köztársaság kulturális pluralizmusára, mint egy olyasféle ellenkultúra féktelen és felszabadult légkörére, amilyen Spanyolországban a La Movida Madrileña volt 1975 után.

### Egy ügy – Nagy Történet – Tíz százalék?

A színész együgyű, mondta nekem egy színész, neki elsősorban a nézővel kell kapcsolatot kialakítania. Az igazgató többügyű, neki sokfelé kell megfelelnie. Például minden este meg kell töltenie a nézőteret. Néző nélkül a színház nem színház, bújja fülünkbe mind-egyik igazgató. Oké, világos, biztosra kell mennetek. Jöjjenek tehát a Nagy Történetek, a közérthető és kifejtő magyarázatra nem szoruló, igaz, túl sok rendezői, díszlet- és jelmeztervezői látomással és túl sok nagy színészi alakítás emlékével terhes Nagy Történetek. No de miért ennyire bizonytalan és kódos a Vígszínház értékrendje? Miért ennyire, hm, óvatos és megúszós a műsorpolitikája? (Az egyetlen váratlan döntés Vecsei H. Miklós József Attila-estjének a Pesti Színházba költöztetése a háziszínpadról, de az is kényszerhelyzetben született, miután elmaradt az oda tervezett *Vadkacsa* premierje.) Jelentős a jelen lévő erőpotenciál, de az állandó elvándorlás miatt repedések látszanak a társulaton.

Miért érdektelen, langyos vagy felületes a legtöbb produkció művészileg? Miért nem bíznak semmit a véletlenre? Miért alakul show-vá minden? *Entertainment*té? Olyan nem túl izgalmas remake-ek készülnek nagyszabású produkcióként, mint a *Háború és béke*. *Háború és béke*, Uramisten! Jó, megint felnőtt egy új generáció, és nyilván igénylik a korszerű körítést, de wattok, harsogó decibelek, russian disco, lakk és tíz hektoliter pezsgő nélkül tényleg nem hinnék el a Nagy Történetet? Tegyük hozzá, hiába cserélsz ki minden összetevőt, húsz éven belül ugyanazok a darabok ritkán szólnak nagyot ugyanazon a színpadon. Ráadásul a Vígben a *Hamlet* is tök ugyanolyan, mint a *Rómeó és Júlia*. Az úgynevezett kortárs dráma a háziszínpadra idomítva; a bátor vállalások csak a jelszó szintjén; a bemutatott új magyar daraboknak pedig megint nem sikerült sem túl mélyre, sem túl magasra hatolniuk (ilyen Bartis Attila *Rendezése* vagy a Dragomán-regényből készült *Máglya*, melyet – német adaptáció lévén – új magyar színműnek aligha tekinthetünk). Lássuk be, ami itt történt, virult, hömpölygött valaha, ahhoz képest ez édeskevés. Sohasem felejteni: ugyanebben a hatalmas házban, ezerfős nézőtér előtt, ráadásul egy feleekora városban volt premierje nem csupán Molnárnak, Szomorynak és Heltainak a diadalittas századfordulón, hanem fénykorában Csurkának, Örkénynek, Spirónak és Kornisnak is jóval kopárabb évtizedekben. Értem én, hogy mi mindennel kell versenyezni: az internettel, a közösségi oldalakkal, a Madách Színházzal meg a Katonával, minden tiszteletem Eszenyi Enikőé, az állandó megújulás szellemét magam is üdvözlöm, de ne mondja senki, hogy a magyar drámaírók elfelejtettek drámát írni (bár ez az évad kétségtelenül nem kápráztatott el minket új magyar színművekkel), ne mondja senki, hogy hajdan nívós polgárságunk reménytelenül eltunyult, és már csak a fölmelegített konzervre kíváncsi. Szerintem ideje volna szál ellen fésülni azt a kényes repertoárt. Javít-e az összképen ifj. Vidnyánszky *A félkegyelműje*, számunkra last minute-ben? Sokat, bár fölmentő seregnak az sem bizonyul.

Mi ez a határokra nem ismerő mikroportmánia, amikor Varsányi Irén és Csontos Gyula is ugyanezt a boldogságos vígszínházi nézőteret töltötte be a hangjával? A legutóbbi Nemzeti pedig eleve úgy épült, hogy. Hagyjuk. Az Operettszínházban egyenesen a zenekarral konkurál az erősítés. Ja, és mi ez a rengeteg férfi női ruhában, kortünet, genderattak vagy sima geg? Tényleg, operett miért igen, opera miért nem, musical miért nem hívható a POSZT-ra?

Ja, viszont az is érdekelne, vajon miért ilyen szigorú Andrei Șerban, miért véli úgy, hogy „sajnálatos módon a kortárs szerzők egyike sem ér Shakespeare nyomába, jó, ha tíz százaléknit birtokolnak abból, ami benne megvolt” (Köves Gábor interjúja, *Magyar Narancs*, 2018. február 15.)? Értem én, ha korunk leggyakrabban játszott színpadi szerzői, példának okáért Roland Schimmelpfennig, Joël Pommerat vagy akár Gianina Cărbunariu munkásságából hiányol valami lényegeset, mert én is, de azért kíváncsi vagyok, hogyan jött ki az eredmény, hogyan számolta ki ezt a tíz százalékot New Yorkban. Konkrétan mi is volna az, amit esetleg mi is hozunk a hajdani kincsből, és mi az, ami az Istennek sem megy nekünk. Jó, McDonagh sem föltétlenül ugyanolyan jó, mint Marlowe, de valamit azért nagyon tud. Mást, mint a grandiózus elődök. (És mit szólna hozzá a mester, ha valaki azt kezdené feszegetni, mondjuk Sztanyiszlavszkij, Erwin Piscator vagy Tadeusz Kantor teljesítményének vajon mekkora hányadát képesek produkálni korunk legnagyobb rendezői?)

### Milyen év? – Gyáva? – Fék – De nagyon nagy színész

Nem lapályosabb év, mondjuk, a tavalyinál. Nem lehet tagadni, hogy a magyar színház általában, keresem a jó szót, hm, nívós. Jól nevelt és fésült. Tetszetős. Könnyen fogyasztható. Igényesnek is mondható, a szándék szintjén biztosan. Szépen hozza az ő kerekded



formáját. Az elvárhatót, na. Ha nem is túl izgalmas. Mi történik nálatok? Mi folyik a legtöbb magyarországi színházban leggyakrabban, 2017-ben és 2018-ban? Igényes népszorkoztatás és tisztos népművelés? Öblögetés világos, érthető színházi köznyelven? Vagy ennél azért jóval több, ugye?

„A magyar színház gyáva – írtam tíz éve. – Gyáva, és ennek oka nem csupán a szubvenciók szűkös és föltételes mivoltában keresendő. Általában sem szeret kockáztatni. Félti a bőrét a néző dühétől, a kritikától, a szomszéd színháztól, a minisztertől, az időjárástól, nagyjából mindentől. Ritkán beszélget, ritkán tanácskozik. Nem kér, nem javasol, hanem megrendel és utasít.” Hadd folytassam: nem a mindenkori színészióriái gyávák (hiszen ők a fogukkal is kiszednék a szöveget a színpadból), hanem a döntéshozói. Óvatoskodás, ami a gyakorlatban a polgári színjátszás agóniája. Jobbára a kötelező olvasmányokat kapod az arcodba, megzenésítve, derekas kiállításban. Életed jobbítása végett. És mivel lényegében mindent megírtak és eljátszottak, amit színházban lehet, és mivel sokak szerint kortárs magyar dráma sincs, illetve elvéve és kompromisszumosan van csak, helyette társas projektek vannak: te hozol egy ötletet, én megírom, a színész meg másfél hónapig variálja, workshop (ilyen egyébként a kolozsvári *Vakok* vagy a szabadkai *Felhő a nadrágban* is – ezeknek csak apropója, ürügye Maeterlinck, illetve Majakovszkij műve). A magam részéről nem hiszek abban, hogy ne volna elmondani érdemes, nagy sodrású, mai történet, de rátalálni valóban pokoli nehéz, és provokálni vele szintén az.

Számomra az is kiderült, hogy jelen pillanatban a Kárpát-medence legérdekesebb magyar nyelvű színháza a kolozsvári. Bármi tanulságos náluk; a bosszantó kudarcuk is – mint a se füle, se farka, gondolatilag és látványvilágát tekintve is zavaros *Vakok* – izgalmasabbak és termékenyebbek, mint a megúszós pesti „blockbusterek”.

Két kivételesen erős évadot zárt Horváth Csaba. A fehérvári *Carmennel* alapozott, a Fosse-féle Oidipusz-trilógiából készült bemutatójából nekem hiányzott az átütő erő, az áhított célba Thomas Bernhard-látomásával ért a Trafóban (*Vaterland*). Bár nagyon nem vagyok a színházi szövegekompilációk híve, pláne, ha az adott szerzőnek olyan vérbő, eredeti darabjai vannak, mint a Trafóban is idézett *Heldenplatz* meg az *Egyszerűen komplikált*. Tavaszra napnál világosabb lett, hogy az olyan formátumú rendezők, mint Pintér Béla, Mohácsi János vagy Zsótér Sándor, nem ebben a szezonban hozták létre pályájuk legfontosabb rendezéseit. Nem beroskadás, csak kifáradás. Pintér óriási érdeklődés kísérte rendezése, az *Ascher Tamás Háromszéken* instant és légből kapott atelier-kabaré, amely a szilveszteri társulati bulira tökéletes választás lenne – én tévedésnek tartom, káprázatosan tehetséges emberek tévedésének. Egyáltalán, gondoljunk bele: egy regnáló színház-igazgató szakmai + magánéletéről darabot írni? És bemutatni még az ő életében, a saját színházában, anyakönyvezett nevükön hívott főszereplőkkel? Nem kicsit suta ötlet ez? Egy újságíró ad hoc kitalációja így válhat önjáróvá, és kontroll csak a fanyalgó sajtóban jelenik meg. Kukorelly Endre szerint a legrosszabb Pintér is jobb, mint a legjobb bármi máshol, én nem gondolom így.

Pálfi György első „színházi” rendezése, az *Engedj be!* című vámpírsztori inkább a helyszín miatt bizonyult érdekesnek: volt pártétkezde, és nemsokára zsinagóga. Bodó Viktor az utolsó pillanatban robbantott „pszicho-thrillerével”, *A Krakken művelettel* az Átriumban. Mintha minden csupán önmaga paródiájaként volna életképes a színpadon, a maga módján válságtünet ez is. Mundruczó Kornél nem rendezett idehaza. Schilling Árpád szerint „maga a művészet sem olyan fontos, mint az igazság”, ezért a NER és az MMA tolatkodó jelenléte elleni tiltakozásként tavalyelőtt úgy döntött, hogy nem jön el a POSZT-ra, azóta pedig nem is rendez Magyarországon. Most akkor mi van? Nem hanyatlásról vagy alkotói válságról van szó, mindössze kedvezőtlen, sőt sötét környüállásról, és azon belül egy (csakis Pesten) átlagos és főleg: hézagos évről. Elmaradt Marton László *Vadkacsája* (ná, Ibsen). Vidnyánszky *Úri murija* megvalósul ugyan, de kimért időnkön kívül. Purcárete

Cseresznyéskertje is nagyon ráfért volna a Nemzeti rendkívül egyetlen évadára, meg-sínylették a hiányát.

Nem értem, miért vannak fékezve a jobbnál jobb színészek az Örkényben olyan elhibázott vállalkozások által, mint *Az átváltozás* színpadi változata. Jóval az ingerküszöb alatt döcög az évaduk, a tavalyi *József és testvérei* meg a hajdani *Stuart Mária* kezdeményező ereje sehol. (Bezseg *A hatttyú* Polgár Csabától! De későn.) Miközben a Katonában fényes pályáivet ír le például Borbély Alexandra, Jordán Adél vagy Tasnádi Bence; bár őszintén szólva azt sem értem, hogyan kerülnek a Kamra színpadára olyan jól megcsinált semmiségek, mint az amúgy szórakoztató *Munkavégzés során nem biztonságos* (társadalmi problémák laza fölillantása végett?, egyetlen bravúrmonológ kedvéért?), vagy főleg Bognár Péter fárasztó, sehonnan sehová sem tartó blöddlije, a *Minden kombi cirkó*. Szóval ott én egész évadban legalább olyan bemutatóra vártam, mint a *Berlin, Alexanderplatz*, amelyik aztán a félelmeinket fölillantva keményebben csapott oda minden sorosozásnál.

Hogy miért játssza az összes fiatal főszerepet a Katonában Jordán Adél, Fehérváron Petrik Andrea, Szombathelyen Bányai Kelemen Barna (ő azóta máshol), Kecskeméten Trokán Nóra, Miskolcon Simon Zoltán, a Vígben meg Wunderlich Péter és Szilágyi Csenge stb., azzal nem foglalkozom. Mert ők kétségtelenül jók. Igaz, sohasem (vagy csak sokára) tudjuk meg, hogyan boldogultak volna velük egyidős kolléganőik vagy kollégáik ugyanekkora teherrel a vállukon.

Látni, hogy Balsai Mónika olyan link léhaságban is nagyon nagy színésznő, mint a *Valentin-nap éjszakája* a Rózsavölgyiben. Ugyancsak hatalmas színésznő Füsti Molnár Éva Pécsen, nagyon sajnálom, hogy azt a művet, amelyben az évad során játszik a Harmadik Színházban, nem nekem írták, adaptálták és rendezték, esztétikumától borsódzik a hátam (Émile Ajar: *Előttem az élet*). És hogy igazán közel kerüljön egy adott előadás, ahhoz azért ez is kell, a zsigeri érintettség.

### A világ legjobbja – Múzeum – Szerkezet

Rájöttem, alapvetően nem tudják az emberek (a színháziak se mind, legalábbis az anyanyelvük használatának során nem), hogy a darab nem azonos az előadással, mert az utóbbit az előbbi néven emlegetik. A színháziak nem azt mondják, hogy az „új Závada”, hanem hogy „az új Mohácsi”: minden az égvilágon rendezői tulajdon. A tapsrend része az előadásnak (az előadásba ölt energiát akkor is illik megtapsolni, ha borzalmas a végeredmény, ha másért nem, hát a színész iránti szolidaritásból); az eljutás története pedig nem tartozik sem a színikritikába, sem az évösszegzésbe (én is hallgatok tehát a parkoló- és a szálláskeresés izgalmairól, pedig kétségtelen, hogy az adott épületeket meglegelni gyakran sokkal fölvilanyozóbb volt a látott előadásnál).

Arra is rájöttem, hogy nincsen olyan színházi alkotó, aki nem a saját művét tartja a földkerekség legokosabbjának, legrafináltabbjának, legjobbjának. (Én komolyan azt hittem, létezik olyan rendező, aki egyszerűen csak szórakoztatni akar. De nincs.) Az utolsó hónapban megszorodtak a hívások, nem csupán színészek és dramaturgok, de színgazdátok részéről is, hallgattam tapintatosan a bizonygatásukat, hogy ők így meg úgy, és utolsó esély, és áruljam el, hogy. Beleláltam soha látni nem kívánt hierarchiákba, érdekszövetségekbe, összefonódásokba, sértettségekbe. Kukorellyt az előtte járok figyelmeztették a „nyomulós rendezőkre”, <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/1483/meden-agan>. És aztán, lám, megcsörrent az én telefonom is.

Bizonyos huszadik századi klasszikusokat egyszerűen eltörölt az idő, mert elhaltak a problémáik, mert sokkal súlyosabb problémák váltották fel őket, ezért sehogy sem bővíthetők életre (illetve idén nem talákoztam az ide kellő zsenialitással), ilyen *A vágy vil-*

*lamosa*, a *Pillantás a hídról*, az *Üvegfigurák* és *A fizikusok*, utóbbit magam is lefordítottam pár éve, Horváth Csabának. Két rendezés is született belőle a régi szöveggel, de minek. Múzeum. Por. Doh. (Van, amit fordíthatunk mi „maira” és „vagányra”, halott így is, úgy is, mert halott a benne szereplő szituáció. Nem eleve, hanem a korszak miatt, amelyikben élünk. Az atomháborús fenyegetés helyét például átvette az informatikai környezetszennyezés, illetve az iszlám fundamentalizmus.) *A tizenkét dühös ember* viszont korszaktól függetlenül eleven. *A ügynök halála* Hamvai fordításában szintén él; Ungvári Tamásé is pontos (volt valaha), de most már régimódinak hat, és a régiséget, a puszta kordokumentumot betanítani jókora kitolás a színészekkel (akik ráadásul a szöveg másodlagos frissességére panaszkodnak a színház magazinjában...). Akkor írtatok már ki, legyetek szívesek, a Nemzeti kapujára, hogy ez MÚZEUM, és nem színház.

Az *Éjjeli menedékhely* szintén elpusztíthatatlan alapdarabnak tűnik pontosan ábrázolt, mélyszegény közege és Luka csodálatosan eltalált figurája okán. Másrészt itt van nekünk Örkény, aki ugyan modernizálhatatlan – mivel darabjai szinte kivétel nélkül mind kiemelhetetlenek a korból, amelyben játszódnak –, ám nem is szorul rá, úgy látszik, kosztümösen, „okoseszközök” nélkül is megél. Majdnem minden évadban akad valahol *Tóték*, és szerencsére van *Macskajáték* is Ráckevei Annával, Debrecenben. Átütő előadás alig; de így is csodájára lehet járni a szerző teherbírásának.

Ha majd évekig nem jutok el újra emide meg amoda, bizonyosan törli majd az agyam, hogy komoly ismeretet szereztünk az egyes színházi épületek szerkezetéről és vendégforgalmi tereiről is. Pár éve Szatmárnémeti volt a legrosszabb állapotban, most csodájára járnak a régi-új forgószínpadának, és mára Debrecen került a legaggasztóbb állapotba. A zalaegerszegi színházlabirintust meg lehet tanulni, a marosvásárhelyi épületszörnyet hehek alatt sem, bár érdemes volna. A pécsi Harmadik Színházban a legszűkebb a kisterem, nem is szólva a pesti Rózsavölgyi Szalon zsúfoltságáról. A zsöllyék Kecskeméten is szűkek, de ott kárpótolnak ezért az architektúra finomságai. Az Újszínház páholyainak hátsó üléseiről egyszerűen nem látni ki. Valamiért mindig a pécsi nagyszínházban a leghoszszabb a sor a ruhatár előtt. Nagyon *érdekes* volt látni Siklós Mária Nemzetijének prototípusát Szolnokon. E fölcicomázott, fájdalmas giccsbe hajló, ikonográfiailag zavaros épületek egyetlen pozitívuma, hogy könnyű bennük közlekedni. A pesti Nemzeti szépnek valóban nem mondható vendégterei legalább jó tágasak, és pont annyi *restroom* van, ahány kell. A Pesti Színház viszont minden szempontból reménytelen tér. Újvidék kicsi, szerény, viharvert, és mégis minden működik. A Katona közönsége a legrámenősebb be- és kijövetelkor, az Átriumé sem épp szelíd. Jómagam egész színházi életemben mégis a Turay Ida Színház mosdója előtt tapasztaltam a legkomolyabb torlódásokat, ott éppen ezért a férfi mosdót is át szokás engedni a hölgyeknek.

Itt történt egyszer, hogy megállt az ajtó mellett Koltay Gábor.

„Mi lenne itt, ha egyszer a férfiak foglalnék el a női vécét?”, kérdezte a fegyelmezetten sorban állóktól.

„Forradalom”, válaszoltam spontánul. Megnézett magának, nem ismerjük egymást.